

ISSN 2707-9147

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Класичний приватний університет

Виходить 4 рази на рік
Засновано у 1998 році

ВИПУСК 96

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

УДК 316.42(043)
С54

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.

З 2010 р. усі електронні версії видання передаються на зберігання
до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України
і представлені на порталі в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України».

Збірник включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного
забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Редакційна колегія: **Гордієнко Наталія Миколаївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Запоріжжя); **Клименко Олена Юріївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Київ); **Михайлич Олександр Володимирович**, кандидат соціологічних наук (Київ); **Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна**, доктор соціологічних наук, професор (Запоріжжя); **Сердюк Олексій Олександрович**, кандидат соціологічних наук, доцент (Харків); **Сорокіна Людмила Миколаївна**, кандидат соціологічних наук, доцент (Кам'янське); **Хомерікі Олена Андріївна**, доктор соціологічних наук, професор (Київ).

Іноземні члени редколегії: **Długosz Piotr**, доктор соціологічних наук, професор (Краков, Польща); **Greblikaite Jolita**, доктор соціологічних наук, доцент (Каунас, Литва); **Pileliene Lina**, кандидат соціологічних наук, професор (Каунас, Литва); **Tamulienė Vilma**, кандидат соціологічних наук, доцент (Вільнюс, Литва).

Головний редактор: **Зоська Яна Володимирівна**, доктор соціологічних наук, професор.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 5 від 21 грудня 2022 р.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі соціальних наук (054 – Соціологія).

- Збірник наукових праць виходить 4 рази на рік.
- Робочі мови збірника: українська, російська, англійська.
- Редакція матеріали не повертає. Статті до друку підписують за рекомендацією вченої ради Класичного приватного університету.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- При використанні матеріалів збірника посилання на «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики» обов'язкове.
- Кожна стаття, направлена до збірника, повинна мати такі структурні елементи: індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки); тематичний розділ журналу; прізвище, ім'я та по-батькові автора (-ів) (не більше 3-х авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи навчання) та назва статті; текст статті; список літератури; анотації та ключові слова двома мовами (мовою статті та англійською мовою). Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та оформлюється з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Обсяг анотації – 1800 знаків без пробілів (250–300 слів), кількість ключових слів – мінімум 5 слів. Обсяг статті – не менше 8 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список літератури.
- Реквізити для оплати публікації будуть надіслані авторові на електронну пошту після схвалення рукопису редколегією.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

І. В. Пиголенко, О. Г. Груба

МЕДІАЦІЯ ТА АНТИКРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ
ЯК ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ.....6

Е. Г. Позднякова-Кирбят'єва, Д. О. Силант'єв, Ю. В. Мосаєв

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
ДІТЕЙ ВПО ЗАСОБАМИ ПЛАВАННЯ
НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ
«ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПЛАВАННЯ».....15

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

І. А. Svyatnenko, Yu. V. Romanenko

DESPOTIES AND DICTATURAS IN POTESTAR
AND TOTALITAR SOCIETY: PROBLEMS
OF DIFFERENTIAL ANALYSIS IN ELITHOLOGY
AND SOCIOLOGY OF POLITICS (PART 1).....24

CONTENTS

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Pygolenko I. V., Hrubá O. H.
MEDIATION AND ANTI-CRISIS COMMUNICATIONS
AS MEANS OF CONFLICT RESOLUTION.....14

Pozdniakova-Kyrbiatieva E. H., Sylantiev D. O., Mosaiev Yu. V.
SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION
OF IDP CHILDREN USING SWIMMING AS AN EXAMPLE
OF THE SOCIAL PROJECT “PHYSICAL REHABILITATION
THROUGH SWIMMING”..... 23

CURRENT PROBLEMS OF SPECIAL AND BRANCH SOCIOLOGY

I. A. Svyatnenko, Yu. V. Romanenko
DESPOTIES AND DICTATURAS IN POTESTAR
AND TOTALITAR SOCIETY: PROBLEMS
OF DIFFERENTIAL ANALYSIS IN ELITHOLOGY
AND SOCIOLOGY OF POLITICS (PART 1).....38

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.485.6

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.96.1>

І. В. ПИГОЛЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

О. Г. ГРУБА

магістрантка факультету соціології і права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕДІАЦІЯ ТА АНТИКРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Стаття присвячена ефективним засобам вирішення конфліктів, таким як медіація та антикризові комунікації. У статті узагальнені теоретичні підходи до визначення понять «конфлікт», «медіація», «антикризові комунікації». Проаналізовано особливості застосування медіації та антикризових комунікацій загалом. Підкреслено, що медіація та антикризові комунікації в Україні стають дедалі активнішими у вжитку. Вказано, що застосування цих засобів робить можливим віднайдення оптимального рішення, спрямованого на усунення конфлікту з позитивними показниками, простеження причино-наслідкових зв'язків.

У статті обґрунтовується, що раніше перепоною для розвитку медіації в Україні була законодавча неврегульованість, проте із ухваленням Закону України «Про медіацію» це докорінно змінилось. Автори наголошують, що побудова якісних антикризових комунікацій, дотримання комунікаційних засад, розуміння кризи сприяють ефективному вирішенню конфліктів. Зазначається, що медіація стимулює сторони конфлікту дійти до порозуміння, взаємовиідного рішення, зважати на інтереси, цінності, потреби іншої сторони. Визначено, що антикризові комунікації спрямовані на те, щоб не допустити кризи, а спрогнозувати її появу чи у разі неможливості уникнення ефективно долати її, відрегулювати наслідки. Зазначено, що дієвість медіації як способу вирішення конфліктів зумовлена нерозривною пов'язаністю з різними науками.

Вказано, що ефективність антикризових комунікацій передусім полягає у можливості застосовувати цей засіб з превентивною метою. У статті

підкреслюється, що ведення комунікаційної кампанії потребує фахової підготовки, володіння наукою комунікацій, міждисциплінарною системою знань, здатності аналізувати потенційні кризи та реагувати на них, виявляти потенційні кризи і запобігати їхньому розгортанню.

Ключові слова: *конфлікт, комунікація, інформаційний простір, медіація, антикризові комунікації.*

Постановка проблеми. Допоки існують суспільство, соціальні спільноти, групи, виникатимуть конфлікти різних типів та характеристик. Відповідно, явище конфлікту, його прояви, причини й наслідки, засоби вирішення та інші аспекти завжди потребуватимуть системного дослідження, осмислення, а також поповнення теоретично-практичної бази. Конфлікти тієї чи іншої епохи безслідно не проходять, а нашаровуються і вимагають поглибленого вивчення для їх подолання.

Актуальність даної статті базується, зокрема, на тому, що люди стикаються з конфліктами у різних сферах буття на глобальному й локальному рівнях, відтак визначення необхідних інструментів для розв'язання є вагомим питанням. Розгляд і аналіз існуючих засобів вирішення конфлікту сприяє в генеруванні нових ідей та підходів в цьому сенсі.

Медіація та антикризові комунікації являють собою потужні інструменти для розв'язання конфліктів. Застосування цих інструментів роблять можливим винайдення оптимального рішення, спрямованого на усунення конфлікту з позитивними показниками, простеження причинно-наслідкових зв'язків.

Багаторічний міжнародний досвід застосування цих засобів для вирішення конфліктів показав їхню дієвість. В Україні сьогодні медіація та антикризові комунікації стають дедалі активнішими у вжитку. Раніше перешкодою для розвитку медіації в нашій країні була законодавча неврегульованість. Проте, із ухваленням Закону України «Про медіацію», ситуація докорінно змінилось і тепер цьому інструменту для вирішення конфліктів будуть віддавати перевагу так, як і судовому розгляду [7]. Важливо вивчати та аналізувати суть та особливості таких методів вирішення конфліктів як медіація та антикризові комунікації, також беручи до уваги розвиток практик в інших країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо аналізувати історіографію цивілізації, можемо сказати, конфлікти були завжди – в найдавнішу епоху і до сьогодення. Термін «конфлікт» походить від латинського *conflictus*, що означає зіткнення. Відповідно до дефініції, зафіксованій в академічному тлумачному словнику, конфлікт – 1) неминуча і універсальна суперечність, яка притаманна будь-якій системі і виступає джерелом її змін; 2) якість або стан системи, що знаходиться у розвитку; 3) різновид взаємодії суб'єктів, що характеризується подоланням взаємодії [8, с. 186].

Явище конфлікту описували науковці, мислителі, публіцисти різних часів і народів, надаючи йому як позитивну, так і негативну

конотації. Одні, розглядаючи природу конфліктів, заявляли, що конфлікти потрібно уникати через їхню деструктивну дію, інші запевняли, що саме через конфлікти, зіткнення пролягає шлях до розвитку та змін.

Оскільки, конфлікти є багатовекторними, вони виникають і розгортаються в різних сферах життя та на різних рівнях, їх вивчають науковці багатьох наук, зокрема соціології, психології, економіки, філософії, педагогіки та інших. У соціологічній науковій думці конфлікту приділялось особливо багато уваги. Ідеї щодо конфліктів розвивали у своїх працях і, до нині, продовжують це робити дослідники соціології різних країн.

Історія людства складається із безлічі конфліктів глобального і локального характерів, і саме вони стали підґрунтям еволюційних процесів та змін. Незважаючи на те, що конфлікт іноді має позитивне значення, низка дослідників наділяла це явище негативною конотацією і характеризувала через деструктивні риси. Вони вбачали у конфлікті руйнівника соціальної гармонії, характеризували його як хворобу, ознаку суспільного нездоров'я. Крім цього, слід зазначити, деякі дослідники, зокрема, Льюїс Козер, розвинули ідею про корисність і шкідливість конфлікту у ключі життєдіяльності суспільних систем. Конфлікт як обов'язкове та неминуче в суспільстві явище розглядали: Георг Зіммель, Ральф Дарендорф, Льюїс Козер та інші.

Слід зауважити, що велика кількість концепцій, ідей щодо конфлікту слугує дедалі кращому розумінню цього явища. Також, глибинна, системна досліджуваність конфлікту вченими посприяла пошуку й розробленню ефективних методів, доцільних інструментів для вирішення. Цими засобами вирішення конфліктів, зокрема, є медіація та антикризові комунікації.

Дослідженням медіації як засобу вирішення конфліктів займалися такі українські науковці як: Н. А. Мазаракі, Г.В. Єрьоменко, О.В. Белінська, І. Г. Ясиновський, Т.О. Подковенко, Н.В. Шишка та інші. Антикризові комунікації розглядалися у працях дослідників: О. А. Приятельчук, О. В. Бойко, М. А. Зубарева та інших.

Метою даної статті є розгляд особливостей застосування медіації та антикризових комунікацій у вирішенні конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Термін «криза» від – грецької *krisis*, що означає поворотний пункт. Відповідно до дефініції, зафіксованій в академічному тлумачному словнику, криза – різка зміна звичайного стану речей, злам, загострення становища [3].

З огляду на те, що зміни є закономірними в усіх суспільних процесах, сферах, відповідно, кризи траплятимуться завжди. Вони покликані стимулювати до розвитку і рішучих дій, знаходження нових рішень. Проте результатом кризи не завжди є благополуччя її вирішення, може бути і ще більше її поглиблення, руйнування системи. Це залежить від інтенсивності прояву кризи, що може бути легкою

чи глибокою, відповідно значно легше віднаходити рішення щодо виходу з легкої кризи. З метою протидії кризі, завжди має бути план виходу з неї.

Кризи на певному етапі, завершивши свій життєвий цикл, проходять, та минулі напрацювання щодо боротьби з кризою стають основою для розгляду криз в майбутньому. У цьому сенсі важливим є вміння управляти кризами, аналізувати їх, їхні передумови, перебіг, виходи з криз, зіставляти причинно-наслідкові зв'язки, розглядати допущені помилки та засвоювати уроки.

Кризи виникають на локальному і глобальному рівнях, передбачувано і несподівано. Кризи за своїми природою, ознаками, структурою, рівнях утворення суттєво відрізняються, проте є багато спільних рис, що розкривають процес виходу з неї загалом. У знаходженні необхідного виходу з кризи вагомим, зокрема, є оцінювання виду кризи, усвідомлення фаз кризи.

Невіддільність явища кризи, як і конфлікту, від суспільства спонукала дослідників до пошуку засобів для їхнього запобігання та вирішення. Антикризові комунікації являють собою комунікаційну структуру із планом дій, спрямовану на прогнозування, запобігання, подолання, корегування криз. Антикризова комунікація має на меті передбачати загрози до кризи, бути в процесі розв'язання кризи та вирішувати проблемні питання після кризи.

Застосування антикризових комунікацій, передусім, необхідне там, де комунікаційна діяльність зазнала поразки, виявились якісь її прогалини. Антикризові комунікації мають кілька етапів, зокрема, – докризовий, під час якого відбувається планування; кризовий – коли є реагування на кризові ситуації; посткризовий – після вирішення кризи. Обдумувати антикризову комунікацію слід до того, як настане криза, щоб мінімізувати шкоду та її потенційний негативний вплив. Як і у роботі з будь-якою кризою, в антикризових комунікаціях важливе значення має розроблений антикризовий план.

Кризи є неминучими, вони є частиною життєдіяльності структур, організацій, процесів, і необхідним є вміння виходити з них з максимально сприятливими для себе наслідками. З цією метою, заздалегідь слід продумувати антикризові способи реагування.

Явище конфлікту завжди системно досліджувалось, з розвитком суспільства, впроваджувались і вивчались способи його розв'язання. Одним із таких інструментів, що активно застосовується в світі, завдяки якому можна мирно вирішити конфлікт між людьми та спільнотами, соціальними групами є медіація. Медіація являє собою альтернативний позасудовий спосіб подолання конфліктів щодо цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних та інших питань. Від латинської медіація означає «посередництво» і по своїй суті є процесом виходу з конфліктів за сприяння неупереджених посередників – медіаторів.

Медіація – це процес, під час якого зустрічаються разом дві чи більше сторін у присутності третьої – нейтральної сторони (медіатора), яка сприяє досягненню сторонами взаємної згоди у вирішенні спору. При цьому, фокус зосереджено на інтересах сторін, а не на правових позиціях та договірних правах. У випадку медіації конфліктуючі сторони самі знаходять рішення [2].

Медіація – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового чи арбітражного процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [6].

У розробленому Керівництві з ефективної медіації Організації Об'єднаних Націй (United Nations Guidance for Effective Mediation) описано основи медіації, окреслено виклики медіаторів, подано рекомендації щодо медіаційного процесу, а також сформульовано трактування медіації. Медіація – це процес, під час якого третя сторона надає допомогу двом або більше сторонам конфлікту з їхньої згоди для попередження, врегулювання чи вирішення конфлікту, допомагаючи їм виробити взаємоприйнятні угоди. Посередництво – це спеціалізована діяльність. Діючи професійно, посередники та члени їхньої команди виконують роль буфера для сторін у конфлікті, вселяють впевненість у успіх процесу та віру в те, що мирне врегулювання є можливим [11].

У Керівництві з ефективної медіації підкреслено, що всі конфлікти є унікальними, такими, що потребують спеціальних підходів, але також слід брати до уваги передову практику медіації і застосовувати у діяльності медіатора [11].

В Україні медіація врегульована від 16 листопада 2021 року Законом України «Про медіацію». У ньому зафіксовані принципи медіації, зазначено щодо підготовки медіатора, прав і обов'язків, відповідальності медіатора, вимог до медіатора, норм професійної етики медіатора, порядку проведення медіації, змісту договору про проведення медіації та інше. Медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію [7].

Головними передумовами медіації є: прагнення сторін на мирне врегулювання конфлікту (спору) та добровільність їх участі в процедурі медіації. Об'єднавши зусилля, аби врегулювати проблему, замість сприйняття опонента як ворога, сторони конфлікту можуть розраховувати на досягнення домовленостей, які передбачають взаємну згоду – консенсус (співробітництво). Досягнувши консенсусу, сторони конфлікту приймають таке рішення, яке дозволяє їм конструктивно будувати подальші взаємовідносини і спільну діяльність [5, с. 102].

Медіація має низку переваг, наприклад, на протигагу судовому розгляду медіаційний процес дозволяє зберегти часовий,

енергетичний, фінансовий ресурси. Також, перевагами медіації є гнучкість процедури, конфіденційність, добровільність та інші. З огляду на низку переваг медіації, а також її законодавче закріплення, цей засіб вирішення конфліктів ставатиме більш актуальним в нашій державі.

Передовою складовою у вирішенні конфліктів є комунікація, оскільки від того, наскільки вона ефективна, залежить перебіг конфліктів, їхні результати та наслідки. Комунікація – смисловий аспект соціальної взаємодії; дії, свідомо орієнтовані на їх сприйняття іншими людьми, а також спрямовані на передавання інформації за допомогою мови й інших знакових систем [8, с. 177]. Іноді невідповідна комунікація може ставати навіть причиною конфліктів. Комунікаційний компонент завжди є основою як формування взаємодії між сторонами, так і вирішення конфліктів. В цьому сенсі дуже вагомим є володіння комунікативними навичками і наукою комунікацій.

Шлях вирішення конфліктів завжди пролягає через комунікації. При будь-якій стратегії вирішення конфлікту саме побудовані комунікації матимуть вирішальне значення. Для того, щоб врегулювати суперечності, відстоювати свою позицію, шукати взаємовигідне рішення – слід застосовувати комунікації.

Коли причиною конфлікту є накопичені протиріччя можна через комунікацію знайти істинну причину конфлікту і розв'язати його. Комунікації застосовуються ще на етапі зародження конфлікту, під час передконфліктних ситуацій.

Знання комунікацій та володіння комунікативними здібностями є необхідними і для медіатора у медіаційному процесі. Адже медіатор має активно слухати сторони конфлікту, надавати зворотній зв'язок сторонам, ставити запитання, резюмувати, перефразувати та інше. Відтак комунікації є складовою засобу вирішення конфліктів – медіації. Якщо брати до уваги судовий розгляд, він також проводиться на основі комунікації. Те саме стосується інших способів вирішення конфлікту, зокрема переговорів. Отже, яким би способом не вирішувався конфлікт, основною складовою у розв'язанні конфлікту є комунікація.

Сьогодні, як і в інші часи, в світі відбувається багато криз, конфліктів, вихід з яких потребує системної роботи. Тож потрібно передбачати їх, обдумувати план дій під час потенційних криз, нові стратегії розвитку, бачити позитивні сторони нових реалій.

З цією метою слід застосовувати різні інструменти та засоби, зокрема, антикризові комунікації. При вирішенні конфлікту із застосуванням антикризових комунікацій має бути означено пріоритетні цілі, методи їхнього досягнення, сформоване бачення щодо виходу з поточної кризи. У антикризових комунікаціях вагоме значення має прораховування ризиків й потенційних загроз.

Ефективність антикризових комунікацій передусім полягає у можливості застосовувати цей засіб з превентивною метою. Тобто,

застосовуючи цей засіб, можна зробити необхідне, щоб конфлікт не відбувся або уникнути активного розгортання, або вплинути на потенційні негативні наслідки.

В основі ефективних антикризових комунікацій – оперативність реагування, швидке прийняття рішень, усвідомленість дій. Від цих складових залежить, яким буде вихід із кризи, чи вдасться кризу перетворити на можливість і вийти на вищий рівень розвитку. Адаже криза привносить не тільки хаос, а й шанси, тому важливо усвідомлювати позитивну майбутню перспективу. Побудова якісних антикризових комунікацій, дотримання комунікаційних засад, розуміння кризи сприяють ефективному вирішенню конфліктів.

Висновки. Конфлікти споконвіків є частиною суспільних відносин. Це явище невіддільне від змін, трансформацій суспільства. Актуальним є питання як саме справлятися з конфліктами та ефективно на них реагувати. Нові виклики суспільства вимагають винайдення нових засобів для вирішення конфліктів, а також вдосконалення цих засобів. Розглядаючи медіацію та антикризові комунікації як засоби для вирішення конфліктів, можемо зазначити, що ними вже активно користуються для системного подолання конфліктів в усьому світі, і ці засоби стрімко розвиваються. Медіація є альтернативним позасудовим способом вирішення конфліктів із залученням нейтральної третьої сторони щодо цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних та інших справ. Медіатор під час медіаційного процесу діє у ключі пошуку порозуміння між сторонами конфлікту, розглядаючи предмет спору за допомогою різноманітних підходів.

Вирішення конкретного конфлікту залежить великою мірою від знаходження засобу, інструментів для цього. Вирішення конфліктів за допомогою медіації та антикризових комунікацій є релевантними засобами у світі та в Україні. Медіація стимулює сторони конфлікту дійти до порозуміння, взаємовигідного рішення, зважати на інтереси, цінності, потреби всіх сторін процесу. Антикризові комунікації спрямовані на те, щоб не допустити кризи, а спрогнозувати її появу чи у разі неможливості уникнення – ефективно долати її, відрегульовуючи наслідки.

Медіацію як ефективний засіб вирішення конфліктів можна широко застосовувати у різних галузях: освіті, бізнесі, сім'ї та навіть у кримінальних процесах. Спектр застосування антикризових комунікацій також охоплює різноманітні галузі, процеси.

Ефективність застосування медіації як засобу вирішення конфліктів в Україні значно підвищиться внаслідок ухвалення 2021 року Законом України «Про медіацію» [7], що засвідчив законність процедури, регламентував необхідні для дієвої медіації норми. Також ефективність медіації полягає в тому, що можна водночас і працювати з юридичними аспектами конфлікту, усуваючи їх, і розв'язувати проблеми міжособистісного характеру.

Дієвість медіації як способу вирішення конфліктів також зумовлена нерозривною пов'язаністю з науками: правом, психологією, соціологією, культурологією та іншими. Ефективність антикризових комунікацій передусім полягає у можливості використовувати цей засіб з превентивною метою, можна зробити необхідне, щоб конфлікт не відбувся або уникнути активного розгортання і завчасно вплинути на потенційні негативні наслідки.

Медіація та антикризові комунікації дають змогу не лише віднайти оптимальне рішення, спрямоване на вирішення конфлікту, а й прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки, спрогнозувати перебіг й наслідки конфлікту, діяти на випередження. На нашу думку, переваги медіації, а також її законодавче закріплення стимулюватимуть застосовувати цей засіб для вирішення конфліктів в нашій країні дедалі частіше.

Окреслені висновки вище дають підстави стверджувати, що ведення антикризових комунікацій потребує фахової підготовки, володіння наукою комунікацій, міждисциплінарною системою знань, здатності аналізувати потенційні кризи та реагувати на них, виявляти потенційні кризи і запобігати їхньому розгортанню.

Список використаної літератури

1. Єнін М., Макаренко Д., Северинчик О. Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3. С. 59–64. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3\(43\).194984](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).194984)
2. Єрьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. *Український центр медіації*. URL: <http://ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectuyy.pdf> (дата звернення: 14.12.2022).
3. Криза. *Академічний тлумачний словник з української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/kryza> (дата звернення: 14.12.2022).
4. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
5. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / Т. Білик Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
6. Медіація. *Український центр медіації*. URL: <https://www.ukrmediation.com.ua/> (дата звернення: 14.12.2022).
7. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
8. Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
9. A Strategy for Conflict Prevention and Management in the Mediterranean *Afers Internacionals*. 1997. № 37. P. 53–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/39084115_A_Strategy_for_Conflict_Prevention_and_Management_in_the_Mediterranean

10. Galtung Johan. Theories of Conflict. Definitions, Dimensions, Negations, Formations. 167 p. URL: https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_Theories_Of_Conflict_single.pdf

11. Guidance for Effective Mediation. New York, 2012. 23 p. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GuidanceEffectiveMediation_UNDPA2012%28english%29_0.pdf

12. Heidi Burgess, Guy M. Burgess. John Paul Lederach's "Big Picture of Conflict transformation". 2016. URL: <https://professorbellreadings.files.wordpress.com/2017/10/the-little-books>

13. Honeyman C., Yawanarajah N. Mediation. 2003. URL: <http://www.beyondintractability.org/essay/mediation>

14. The Mediation Process and Dispute Resolution. Understand the 6 steps necessary in the mediation process. Harvard law school. URL: <https://www.pon.harvard.edu/daily/mediation/dispute-resolution>

15. Umbreit Mark S. Humanistic mediation: a transformative journey of peacemaking. *Mediation Quarterly*. 2007. Volume 14, Issue 3. P. 201–213. URL: <https://doi.org/10.1002/crq.3900140305>

Pygolenko I. V., Hrubá O. H. Mediation and anti-crisis communications as means of conflict resolution

The article is devoted to effective means of conflict resolution, such as mediation and anti-crisis communications. The article summarizes theoretical approaches to defining the concepts of "conflict", "mediation", "anti-crisis communications". The peculiarities of the use of mediation and anti-crisis communications in general are analyzed. It is emphasized that mediation and anti-crisis communications in Ukraine are becoming increasingly active in use. It is indicated that the use of these tools makes it possible to find the optimal solution aimed at eliminating the conflict with positive indicators, tracing cause-and-effect relationships.

The authors emphasize that the construction of high-quality anti-crisis communications, adherence to communication principles, and understanding of the crisis contribute to the effective resolution of conflicts. It is noted that mediation stimulates the parties to the conflict to reach an understanding, a mutually beneficial solution, to take into account the interests, values of the other party. It was determined that anti-crisis communications are aimed at preventing a crisis, but at predicting its occurrence or, in the event that it cannot be avoided, effectively overcoming it.

It is noted that the effectiveness of mediation as a way of resolving conflicts is due to its inextricable connection with various sciences.

It is indicated that the effectiveness of anti-crisis communications lies primarily in the possibility of using this tool with a preventive purpose. The article emphasizes that conducting company communications requires professional training, communication science, an interdisciplinary knowledge system, the ability to analyze potential crises and respond to them, identify potential crises and prevent their unfolding.

Key words: *conflict, communications, information space, mediation, anti-crisis communications.*

УДК 364 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.96.2>

Е. Г. ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА

доктор соціологічних наук, професор,
проректор з освітнього процесу та інвестиційної діяльності
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Д. О. СИЛАНТ'ЄВ

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури та спортивної підготовки
Національний авіаційний університет

Ю. В. МОСАЄВ

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ВПО ЗАСОБАМИ ПЛАВАННЯ НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ «ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПЛАВАННЯ»

Стаття присвячена проблематиці соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей та підлітків із застосуванням засобів плавання як технології подолання соціальної дезадаптації та соціальної ізоляції дітей ВПО. У статті плавання розглядається як засіб соціальної та психологічної реабілітації та можливості використання в роботі з різними категоріями дітей, які постраждали від військових дій та окупації. У роботі описано ініціативу «Фізична реабілітація через плавання», яка впроваджувалась для 118 дітей ВПО віком від 6 до 15 років курс плаванням з 16 занять протягом серпня-жовтня 2022 року на території міста Запоріжжя, яка під час військових дій перетворилося на хаб для ВПО. В роботі деталізовано соціальні та психологічні адаптаційні і реабілітаційні ефекти від занять плаванням. Зазначені компоненти базуються на таких компонентах як логістика пересування містом ВПО, соціальне згуртування та розширення соціально-рольового набору, освоєння соціально-побутових навичок та розвиток психологічної стійкості в рамках індивідуальної роботи з тренером. Також в статті розглянуто принципи змагальності та комплексності плавання у розрізі адаптаційного і реабілітаційного процесів під час надзвичайних ситуацій та їх наслідків. В статті презентовано результати дослідження впливу плавання на

соціальну та психологічну адаптацію дітей ВПО в рамках проекту «Фізична реабілітація через плавання». Доведено позитивний вплив занять плаванням на соціальну та психологічну сферу дитини та окреслені шляхи подальших досліджень в сфері використання плавання як технології реабілітації дітей ВПО та інших категорій населення у стані соціальної дезадаптованості, психологічної травми та посттравматичного синдрому. Розглянуто перспективи подальших досліджень використання плавання та його адаптаційних та реабілітаційних ефектів в рамках реабілітаційної роботи з дітьми ВПО та іншими категоріями населення, що перебувають в стані дезадаптації та соціальної ізоляції. В статті досліджено плавання як вид спорту заняття спорту яким може розглядатись як комплексний реабілітаційний захід для дітей ВПО в сфері фізичної, соціальної та психологічної реабілітації.

Ключові слова: плавання, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація, діти ВПО.

Постановка проблеми. Плавання є одним з розвиваючих видів спорту. Тобто особи, що займаються плаванням, розвивають всі системи свого організму. Особливо це актуально для дітей та підлітків, які проходять етап становлення як свого організму, так і психіки. Не менш важливим у цьому віці є процес соціалізації особистості, коли вона визначає орієнтири свого подальшого соціального функціонування та формує власний набір соціальних ролей. Повномасштабне військове вторгнення російської армії до України призвело до появи колосальної хвилі внутрішньо переміщених осіб, яка на вересень 2022 року склала 6,9 млн осіб [1]. Значний відсоток з зазначеної кількості ВПО складають діти та підлітки. Опинившись на новому місці проживання, діти потребують як соціальної адаптації до нових умов життя, так і соціально-психологічної реабілітації, зважаючи на втрату звичних соціальних зв'язків та отримані психологічні травми під час перебування на окупованих територіях та військові дії, які відбувались на території проживання дітей і підлітків до евакуації в інші регіони країни. Саме тому, зважаючи на перспективність засобів плавання, «Клуб плавання Дениса Силант'єва» за підтримки компанії «Метінвест» започаткували експериментальні реабілітаційні заняття з плавання для дітей ВПО на території Запоріжжя, з метою надання можливості дітям ВПО освоїти навички з плавання та отримати додатковий реабілітаційний ефект в сфері соціальної адаптації до умов нового місця перебування, посилити власні соціальні навички в комплексі з психологічною допомогою. Зазначений проєкт спрямований на використання засобів плавання як важливого реабілітаційного фізичного компоненту соціально-психологічної реабілітації дітей ВПО. Проєкт почався з міста Запоріжжя, яке за час військових дій перетворилось на гуманітарний хаб, який прихистив 90 тисяч ВПО на постійній основі та 400 тисяч українців з окупованих територій використали Запоріжжя як транзитне місто під час евакуації до більш безпечних регіонів України або інших європейських країн [2]. У Запоріжжі зосередилось кілька десятків тисяч дітей та підлітків різного віку, що перенесли окупацію, безпосередні активні

військові дії та на сьогодні проживають в соціальному середовищі, яке не є для них близьким та соціально однорідним, що спричиняє соціальну ізоляцію, дезадаптацію та цілий набір психологічних травм. Для подолання зазначених проблем і було вирішено впровадити експериментальний проєкт «Фізична реабілітація через плавання» із залучення дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Боровик М.О., в рамках свого дослідження на тему «Плавання як засіб розвитку психофізичної підготовленості майбутнього офіцера національної поліції України» [3], доводить перспективність використання плавання в формуванні психофізіологічного компоненту підготовки майбутніх поліцейських. Прогресивність зазначеного дослідження полягає в тому, що автор довів можливість застосування плавання не тільки як важливого елементу саме фізичної підготовки курсантів, але й потенціал плавання як елемента психічного загартування особи під час навчання та як елемента психологічної релаксації. Тому, на нашу думку, через універсальність впливу на психофізіологічний стан плавання може використовуватись в рамках реабілітаційної роботи з дітьми ВПО. А Маслов в роботі «Плавання як засіб реабілітації» [4] дослідив загальні перспективи використання плавання як реабілітаційного інструменту в рамках реабілітаційної роботи з різними групами населення, що потребують реабілітації. Головні перспективи плавання А. Маслов бачить в рамках фізичної реабілітації. Зазначена точка зору є загальноприйнятною, але дослідження зазначеного вченого не виключають використання плавання в рамках альтернативних видах реабілітації, зокрема соціально-психологічній. У роботах таких авторів як Орленко Н., Янішевський Ю., Корнієнко С.[5] та Петрушко М. [6] досліджуються можливості плавання як профілактичної технології в сфері освіти. Зазначений концепт передбачає у тому числі, крім покращення ситуації з фізичним здоров'ям учасників освітнього процесу, так і вплив на соціально-психологічну складову їх функціонування у межах навчального процесу та соціуму взагалі. У дослідженнях Івасик Н., Курташ Є. [7] та Силант'єв Д., Байкіна Н. [8] досліджується особливості використання плавання як технології вузькоспеціалізованої реабілітації, зокрема дітей з вадами зору. У цілому слід констатувати, що плавання в сучасній українській науці розглядається як повноцінний реабілітаційний інструмент як фізичної, так і соціально-психологічної реабілітації.

Мета статті. З'ясувати особливості соціально-психологічної реабілітації дітей ВПО засобами плавання на прикладі проєкту «Фізична реабілітація через плавання».

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики українського суспільства, продуковані повномасштабною російсько-українською війною, передбачають забезпечення соціального обслуговування населення, спрямованого на профілактику та подолання негативних наслідків військових дій. Особливо це стосується дітей, які під час

надзвичайних ситуацій і військових дій, втрачають значний рівень соціального комфорту. Цей процес зумовлений психофізіологічними особливостями розвитку дітей і підлітків, і для його профілактики та купування необхідно проводити заходи з адаптації та реабілітації.

«Станом на ранок 11 вересня 2022 року більше ніж 1130 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 383 дитини загинули та понад 747 отримали поранення різного ступеню тяжкості» [9]. Зазначені цифри відображають лише потерпілих фізично і те лише, зважаючи на офіційно встановлені факти. У той самий час неможливо порахувати кількість постраждалих дітей на окупованих територіях. Водночас на сьогодні майже відсутня статистика кількості дітей, які постраждали психологічно та соціально через погіршення соціальних умов життя. Хоча ми розуміємо, що серед дітей ВПО зазначений показник є суттєво більшим, ніж серед дітей, які проживають під час військових подій в Україні на одній і тій же території. Хоча, зважаючи на фактор повітряних тривог та ракетних обстрілів більшості території України, можна зробити припущення, що діти, які проживають на зазначених територіях, також потребують як мінімум соціально-психологічних послуг, у тому числі і реабілітаційного характеру.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає, що «соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [10]. Виходячи з даного визначення – діти ВПО, які приймали участь у першій частині проекту, та їх родини отримали соціальні послуги з соціальної адаптації та соціальної реабілітації з використанням засобів плавання. Ініціаторами надання зазначених послуг став «Фізична реабілітація через плавання» за підтримки компанії «Метінвест». До занять плаванням було залучено 118 дітей ВПО, які в період з серпня по жовтень знаходились у місті Запоріжжя та перебували разом з родинами в тимчасових місцях проживання в закладах, що знаходяться на балансі Запорізької обласної ради. Діти, які прийняли участь у заняттях з плавання, відповідали віковому критерію від 6 до 15 років. Серед учасників занять був гендерний баланс адже в кожній групі були як хлопці, так і дівчата. Діти були поділені на групи по 12–13 чоловік. Загалом кожен з учасників отримав можливість взяти участь в 16 тренуваннях та отримати відповідний диплом про участь в проекті «Фізична реабілітація через плавання». На початку занять відбулось урочисте відкриття зазначеного курсу плавання, у якому прийняли участь не тільки діти ВПО, але і члени їх родин та педагоги. Роль зазначеного заняття полягала в ознайомленні з курсом близького оточення дітей. З психологічної точки зору зазначений крок сприяв створенню позитивного сприйняття занять з плавання членами родин учасників проекту, що в результаті

підсилило позитивний адаптаційний та реабілітаційний ефект від занять.

Перелічимо основні елементи соціального та психологічного впливу на дітей, які були задіяні в рамках проекту.

1. Логістика. Зважаючи на те, що більшість дітей залучених до проекту є ВПО і проживали на правому березі Дніпра, то для більшості з них подорож транспортом через майже все місто стала однією з перших, адже більшість ВПО здебільшого не виїжджають за рамки району міста, де вони мешкають. Тому непоодинокими є випадки, що діти з родин ВПО можуть півроку ізольовано проживати в місті не з ким не спілкуватись, крім членів своєї родини та знайомих за тимчасовим місцем проживання. Тому проект розширює горизонти міста, в якому проживають діти ВПО.

2. Соціальне згуртування та розширення соціально-рольового набору. Діти ВПО у межах проекту отримали можливість нового колективу і навіть подекуди двох, в яких діти ВПО змогли відновити соціальні зв'язки та соціальну взаємодію, які були втрачені під час активізації військових дій на території постійного проживання дітей. Бінарність колективів для деяких дітей ВПО, що приймали участь в рамках проекту, можна пояснити колективом, що сформувався під час безпосередніх занять. У той же час деякі з дітей ВПО активізували колективну взаємодію у межах свого місця проживання, спілкуючись з дітьми, з якими до проекту вони вже спілкувались, а під час проекту вони активізували власну взаємодію через необхідність координації власних дій у перед тренувальний, тренувальний та після тренувальний періоди.

3. Освоєння соціально-побутових навичок. Впродовж занять плаванням діти ВПО отримали можливість отримати соціально-побутові навички. Вони полягали в можливості вибору інвентаря та організації як підготовчого періоду до занять, так і після тренувального процесу. Для дітей вікової групи від 6 до 8 років, які ніколи до цього не займалися спортом і навіть не відвідували оффлайн заняття в школі, ці навички стали в нагоді. Впродовж занять плаванням діти ВПО отримали можливість підвищити рівень власного соціально-побутового обслуговування через освоєння нових навичок виконання власного раціону харчування.

4. Індивідуальна робота з тренером. Основним фактором психологічної реабілітації в рамках занять плавання є процес спілкування з тренером. Тренер з плавання незважаючи на те, що спілкування між учнем та тренером відбувається здебільшого на теми, які стосуються занять, але під час зазначених занять тренер мотивує учня, допомагає долати труднощі навчального та змагального процесу. Зазначена форма спілкування є наставництвом, яке має значний вплив на розвиток особистості. Подібний вплив може бути як позитивним так і негативним. У межах позитивного сценарію взаємодії між тренером і учнем,

останній отримує ресурси та практичні настанови для психологічного загартовування та професійного розвитку.

5. Змагальність. Спортивне плавання є видом спорту, де змагаються на швидкість. Спортивне плавання диференціюється за видами (брас, батерфляй, кроль, комплексне плавання, плавання на спині) та в рамках освоєння навичок плавання і під час участі у спортивних змаганнях безпосередньо змагальний компонент є важливим психологічним фактором. Спеціалісти зі спортивної психології відзначають, що він дає можливість оцінити як фізичні, так і психологічні зміни, які було досягнуто в процесі тренування. Регулярні заняття спортом та участь у спортивних змаганнях сприяють формуванню цілеспрямованої і гармонійно розвиненої особистості. Це дозволяє розвинути волю та прагнення до досягнення максимальних результатів у всіх сферах життя. Всі зазначені навички дають можливість долати травматичні та посттравматичні стани, що важливо у роботі з дітьми, які пережили надзвичайні ситуації техногенного, природного та військового характеру.

6. Комплексність плавання через вплив на фізіологічні та психологічні процеси. Зазначений фактор дуже важливий, коли особа перенесла як фізичну травму, так і психологічну. Тобто, займаючись плаванням, особа може відновлювати опору-руховий апарат і паралельно долати наслідки посттравматичного синдрому чи психологічної травми.

Зважаючи на те, що в рамках запорізького етапу проекту «Фізична реабілітація через плавання» прийняло участь 118 учасників, ми вирішили дослідити динаміку адаптаційних та реабілітаційних процесів дітей ВПО на фоні занять плаванням. Методологія дослідження складається з двох досліджень. Перша частина дослідження полягала в спостереженні за дітьми вибірка нашого спостереження складається із 100 учасників проекту «Фізична реабілітація через плавання». Друга частина дослідження являла собою анкетування 20 батьків діти яких приймали участь в проекті в рамках однієї групи, яка тренувалась як єдиний колектив у форматі всіх 16 занять з приводу змін поведінки дітей до та після тренувального процесу.

За результатами спостереження рівень соціальних навичок у дітей, які приймали участь в школі плавання мав позитивну динаміку. Так фактор своєчасного прибуття до басейну за 20 хвилин до початку тренування покращився на 22 % між першим та восьмим заняттям і на 28 % у проміжку між першим та шістнадцятим заняттям. Найкращий рівень динаміки спостерігався в групі хлопчиків старшої вікової групи. Зазначений показник свідчить про підвищення рівня мотивації до цілеспрямованої діяльності у вигляді освоєння навичок плавання. У даному випадку можна зазначити, що такий високий рівень мотивації серед хлопчиків саме цієї вікової групи може свідчити проте, що вони від освоєння навичок плавання підвищили власний рівень

соціального статусу та рівень авторитетності серед членів референтних груп.

Кількість дітей, у яких за результатами 16 занять спостерігалась динаміка покращення вольових якостей, дорівнює 44 % за першим маркером та 52 % за другим маркером. Першим маркером в рамках нашого спостереження ми обрали випадки емоційної реакції на власні невдачі. Другим нашим маркером спостереження були випадки ігнорування порад тренера під час тренування. Тому під позитивною динамікою покращення вольових якостей ми розуміємо тенденцію до зниження зазначених проявів протягом тренувального процесу. Третім додатковим маркером дослідження ми визначили акти екстремальної поведінки дітей під час тренування. Таким фактором вже під час тренування були випадки відмови дітей виконувати вправи в колективі через проблеми комунікації з тренером чи з іншими дітьми. На перших заняттях було 5 дітей, які були не підготовленими до занять в басейні психологічно. Після четвертого заняття діти адаптувалися до тренувального процесу і проявів екстремальної поведінки за ними більше не спостерігалось, що підтвердило потенціал плавання саме в рамках соціальної та психологічної адаптації і реабілітації.

Результати анкетування батьків дітей, що приймали участь в проекті показали наступні результати:

– 55 % батьків відзначили зменшення проявів гіперактивності дітей та побутових поведінкових девіацій, що проявлялися після переїзду до Запоріжжя. У даному випадку ми відмічаємо позитивний вплив фізичної активності дітей, які займалися плаванням, на гармонізацію поведінки вдома. Зазначений ефект свідчить про взаємопов'язаність фізичної активності та поведінкою дитини вдома. У даному випадку заняття плаванням збалансовує не активні прояви характеру та темпераменту дитини.

– 70 % респондентів помітили, що настрої дітей після тренування регулярно покращився і лише 10 % респондентів фіксували погіршення настрою дитини після тренування. Зазначений фактор свідчить про позитивний вплив плавання на соціальний комфорт та психіку дитини.

– 35 % батьків відмітили підвищення рівня пізнавальної активності дітей. В даному випадку зазначений фактор свідчить про активізацію соціалізації дітей ВПО, що приймали участь в тренувальному процесі.

Наше дослідження мало здебільшого розвідувальний характер та мало за мету визначити наявність позитивного впливу занять плаванням на соціально-психологічну сферу дитини та особливості зазначеного процесу в контексті роботи з дітьми ВПО, які є дезадаптованими та з високою вірогідністю мають психологічні травми отримані під час військових дій. В подальшому позитивні адаптаційні та реабілітаційні ефекти від занять плаванням вимагають ґрунтовного дослідження

з метою інтеграції плавання в індивідуальні та групові програми осіб, що потребують соціальної та психологічної реабілітації.

Висновки. Плавання є універсальним реабілітаційним інструментом. Заняття плаванням вже давно використовується у якості засобу фізичної реабілітації, де показує високий рівень ефективності. В той же час універсальність плавання відкриває перспективи його використання в рамках психологічної та соціальної реабілітації для різних вразливих соціальних груп, зокрема дітей ВПО. У межах занять плаванням у «Клубі плавання Дениса Силант'єва» діти ВПО отримали та вдосконалили навички не тільки пов'язані з плаванням, але і підвищили рівень адаптованості до міста Запоріжжя, де вони тимчасово проживають під час військових дій, та рівень пристосованості до важливих для себе суспільних процесів на рівні малих та великих соціальних груп. Результати проведених нами досліджень засвідчили також і позитивну динаміку гармонізації психічних процесів у дітей ВПО, зокрема в сфері розвитку вольових якостей та самоорганізації. Всі перелічені фактори свідчать про необхідність подальшого вивчення впливу занять плаванням на соціально-психологічну реабілітацію дітей ВПО та інших категорій клієнтів, що пережили надзвичайні ситуації. Водночас можна стверджувати, що плавання може активно використовуватись як у рамках процесу фізичної реабілітації, але і у якості технології соціальної і психологічної адаптації та реабілітації.

Список використаної літератури

1. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні зросла до 6,9 млн осіб. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/856074.html>
2. Через Запоріжжя «пройшли» 400 тисяч українців з окупованих територій. URL: <https://www.unian.ua/society/chez-zaporizhzhya-proyshli-400-tisyach-ukrajinciv-z-okupovanih-teritoriy-novini-ukrajini-11924412.html>
3. Боровик М.О. Плавання як засіб розвитку психофізичної підготовленості майбутнього офіцера національної поліції України. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2019. № 86. С. 227–230.
4. Маслов А. Плавання як засіб реабілітації. *Спорт та сучасне суспільство* : матеріали XI Міжнародної наукової інтернет-конференції (29 березня 2018 р., НУФВСУ). Київ : Олімпійська література, 2018. С. 235–239.
5. Орленко Н. А. Янішевський Ю. В., Корнієнко С. О. *Фізичне виховання в контексті сучасної освіти* : матеріали XIV Міжнародної науково-методичної конференції / за заг. ред. І. І. Вржесневського. Київ : НАУ, 2019. С. 67–69 с.
6. Петрушко М.І. Вплив занять плаванням на стан здоров'я студентів. *Актуальні питання вдосконалення системи фізичного виховання і спортивної роботи у вищій школі* : збірник наукових праць за матеріалами I науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Ужгород, 19–20 квітня 2018 року). Ужгород : Бест-Принт, 2018. С. 105–107.
7. Івасик Н., Курташ Є. Лікувальне плавання, як засіб фізичної реабілітації для дітей молодшого шкільного віку з вадами зору. *Physical Education Theory and Methodology*, 2010. № 3. Р. 27–29. URL: <https://tmfv.com.ua/journal/article/view/610>

8. Силант'єв Д., Байкіна Н. Корекція розвитку слабозорих дітей засобами плавання. *Молода спортивна наука України* : зб наук. стат. в галузі фіз. культ. та спорту Львів, 2001. Вип. 5. Т. 2. С. 281–284.

9. Через російську агресію в Україні постраждали вже більше 1130 дітей. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/11/novyna/suspilstvo/через-російську-агресію-україни-постраждали-вже-більше-1130-дітей>

10. Про соціальні послуги : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019. № 18. Ст. 73.

Pozdniakova-Kyrbiatieva E. H., Sylantiev D. O., Mosaiev Yu. V. Social and psychological rehabilitation of idp children using swimming as an example of the social project “Physical rehabilitation through swimming”

The article is devoted to the problems of social and psychological rehabilitation and adaptation of children and adolescents using swimming equipment as a technology for overcoming social maladjustment and social isolation of IDP children. The article considers swimming as a means of social and psychological rehabilitation and the possibility of using it in work with various categories of children who suffered from military operations and occupation. The work describes the initiative of the “Physical rehabilitation through swimming”, which organized a course of 16 swimming lessons for 100 IDP children aged 6 to 15 during August-October 2022 in the territory of the city of Zaporizhzhya, which during the military operations turned into a hub for IDPs. The work details the social and psychological adaptation and rehabilitation effects of swimming. The specified components are based on such components as the logistics of movement of IDPs in the city, social cohesion and expansion of the social role set, development of social and everyday skills and development of psychological stability within the framework of individual work with a coach. The article also discusses the principles of competition and complexity of swimming in terms of adaptation and rehabilitation processes during emergency situations and their consequences. The article presents the results of a study of the influence of swimming on the social and psychological adaptation of IDP children within the framework of the project “Physical rehabilitation through swimming”. The positive influence of swimming on the social and psychological sphere of the child is proven, and the ways of further research in the field of using swimming as a technology for the rehabilitation of IDP children and other categories of the population in a state of social maladjustment, psychological trauma and post-traumatic syndrome are outlined. Prospects for further research on the use of swimming and its adaptation and rehabilitation effects as part of rehabilitation work with IDP children and other categories of the population in a state of maladaptation and social isolation are considered. The article examines swimming as a sport, which can be considered as a comprehensive rehabilitation measure for IDP children in the field of physical, social and psychological rehabilitation.

Key words: swimming, social adaptation, social rehabilitation, psychological rehabilitation, IDP children.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

UDC 316.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.96.3>

I. A. SVYATNENKO

Doctor of Sociological Sciences,
Professor at the Department of Sociology and Political Science
Faculty of Linguistics and Social Communications
National Aviation University

YU. V. ROMANENKO

Doctor of Sociological Sciences, Professor,
Professor at the Department of International Media Communications
and Communication Technologies
Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

DESPOTIES AND DICTATURAS IN POTESTAR AND TOTALITAR SOCIETY: PROBLEMS OF DIFFERENTIAL ANALYSIS IN ELITHOLOGY AND SOCIOLOGY OF POLITICS (PART 1)

In the article is build a descriptive and analytical differential characteristic of despotisms and dictatorships, potestary and totalitarian societies.

It's accented that in operating with the concepts of dictatorship and despotism, a huge semantic confusion is often allowed. It is explained, in part, by the moral and ideological bias of researchers, who are dominated by the desire not so much to analytically represent this phenomenon as to form stereotypes of a biased attitude towards both the former and the latter, with their polar opposite structural and functional features. It's noticed that at the same time, the above-mentioned bias can be strengthened by the work of the media, which resort to the use of emotionally colored vocabulary, trying either to demonize despots and dictators, uniting them into one group, or vice versa, to charismaticize their rule when the corresponding social order is hidden behind it.

It's noticed that we are unlikely to be interested in the motives and intentions that drive various actors in their desire to extremely denigrate or whitewash dictators and despots. It's accented that the author of this study does not share the evaluative approach in the interpretation of dictatorship and despotism, since he considers it to lead away from the subject of the study. In portraying the era of dictators and

despots, there will always be wars, victims, blood, torture, cultural and resource-economic losses, humiliation and suppression. Neither despotisms nor dictatorships can avoid all of the above.

It's explained that behind a similar "phenomenology" of bloodletting and sacrifices, there is a different structural and functional "ontology" of societies, their centralizing states and political regimes. Above this "ontology" rises a hierarchy of cultural and social identities that portray dictatorship and despotism as a specific cultural and social system. At the same time, the cultural and social system recurses in visual features of the body/face, observable behavior, non-verbal communications, accompanying symbolic environments, and visual features of the daily practices of despots and dictators.

Key words: *despotie, despotism, dictatorship, potestary societies, totalitarian societies, pre-modern cultural and social systems, modern cultural and social systems.*

Formulation of the problem. In operating with the concepts of dictatorship and despotism, a huge semantic confusion is often allowed. It is explained, in part, by the moral and ideological bias of researchers, who are dominated by the desire not so much to analytically represent this phenomenon as to form stereotypes of a biased attitude towards both the former and the latter, with their polar opposite structural and functional features. At the same time, the above-mentioned bias can be strengthened by the work of the media, which resort to the use of emotionally colored vocabulary, trying either to demonize despots and dictators, uniting them into one group, or vice versa, to charismaticize their rule when the corresponding social order is hidden behind it.

We are unlikely to be interested in the motives and intentions that drive various actors in their desire to extremely denigrate or whitewash dictators and despots. The author of this study does not share the evaluative approach in the interpretation of dictatorship and despotism, since he considers it to lead away from the subject of the study. In portraying the era of dictators and despots, there will always be wars, victims, blood, torture, cultural and resource-economic losses, humiliation and suppression. Neither despotisms nor dictatorships can avoid all of the above.

But behind a similar "phenomenology" of bloodletting and sacrifices, there is a different structural and functional "ontology" of societies, their centralizing states and political regimes. Above this "ontology" rises a hierarchy of cultural and social identities that portray dictatorship and despotism as a specific cultural and social system. At the same time, the cultural and social system recurses in visual features of the body/face, observable behavior, non-verbal communications, accompanying symbolic environments, and visual features of the daily practices of despots and dictators.

The purpose of the study is to build a descriptive and analytical differential characteristic of despotisms and dictatorships, potestary and totalitarian societies.

Analysis of previous studies and publications. A.N. Medushevsky in the article "Revolution and Dictatorship" notes that "a simple comparison

of the ancient forms of tyranny with the revolutionary regimes of Cromwell and Napoleon, and them, in turn, with the totalitarian states of Hitler, Stalin and Mao makes it possible to be convinced ...” that “with a common continuity and the similarity of many parameters, there is a qualitative difference in the amount of control over society, the degree of concentration of power and the nature of its legitimation...” [4]. Let us clarify, which is methodologically important in the context of our study.

This clarification stems from the need to shift the evaluative emphasis that traditionally appears in the semantic field of the concepts of “totalitarianism”, “totalitarian regime” and so on. the same terms. Resemantization is motivated, in particular, by the fact that the perception of totalitarianism in the Arendtian-Popperian paradigm of liberal and positivist-biased science is “attached” to negative emotional and evaluative stereotypes. Traditionally, they are associated with terror, ethnic cleansing, protection of the rights and freedoms of citizens, the persecution of the opposition and the prohibition of a multi-party system, censorship in the media, extra-procedural reprisals against politically disloyal citizens, and so on.

Researchers who ignore the liberal load of such meanings quite often identify totalitarianism with despotism, which, from a conceptual and terminological point of view, looks incorrect and tendentious. So, it is completely incorrect to call, in this context, the communist eastern feudal despotism of the USSR totalitarianism, since the logic of this system was (and, in fact, remains) purely mechanistic and compilatory.

In this sense, despotism and despotism correspond not to totalitarianism as an ideology and not to a totalitarian regime, but to potestariam as an ideology of unlimited violence, which becomes a denial of the organic concept of cultural and social order. In totalitarianism as an ideology of integrity (the integration of the whole and its parts, in which the whole “represents” in parts, and the parts express the whole as its “microcopies”), the principle of organicity is substantiated.

In practice, this means an inextricable cultural connection, co-dependence, participation of all institutional subsystems, social institutions, social groups with each other, sharing a single social space by them. In the most primitive sense, the concern of the whole with the parts implies the “exclusion of the exception”, i.e. the absence in such a society of exclusion groups who would have the power to exercise exclusion, as well as groups on which the first groups entrust the mission of “sacrifice”, outcast and marginalization.

Potestary societies are inherently mechanistic, since their history of formation involves jerks, leaps and plantings. Any potestary society is valueless in the sense that it uses political tools for the production and implementation/dissemination of cultural values, which contradicts the very essence of culture, but is quite compatible with quasi-culture. The “gluing” of society with the help of politics is usually indicative of states that, in the course of their historical development, experienced the experience of importing cultural elites and internal (cultural) colonization.

Soviet society in the indicated aspect is an eclectic (mechanistic) compilation of: 1) elements of the Middle East nationwide communal slavery in agriculture; 2) socialist feudalism in industry and public administration (it is worth talking about industry, which was created, in fact, by German and American specialists); 3) elements of early simulation modernity in the field of science and education; 4) some elements of urban infrastructure, but, in all their components, retaining signs of unfinished / understaffed 4) fragmented class of the feudal system with its “island” customary law, the norms of which differ from group to group, 5) parallel world of autarkic feudal comfort, surrounded by dullness, dirt and everyday unsettledness of servile estates – workers, peasants, “intelligentsia” (in fact – disciplinary, if you use the correct terminology to refer to a social group that was supposed to perform propaganda, mentoring and pedagogical and (in combination – supervisory and police functions) in a class society)).

This idea concerns, among other things, the criminal and despotic origin of socialist neo-feudalism. On this occasion, N. Kradin in his “Political Anthropology” asks a rhetorical question about “why did Soviet Marxist science categorically ignore the role of power in the structure of Eastern societies and so stubbornly tried to reduce the discussion about the essence of the Asian mode of production to the study of property?» And he notes that “apparently, the answer here is simple. Both the founders of the Marxist doctrine and their later interpreters, as well as ordinary representatives of the party nomenklatura intuitively realized the similarity of the economic basis of Eastern despotism and the coming communism.

Neither under the Asiatic mode of production nor under communism is there private property. But in both cases there are rulers and those who are ruled. In the East, performing socially significant functions, the rulers gradually turned into exploiters. Where is the guarantee that the same thing will not happen under communism? It is no coincidence that K. Marx himself avoided discussing this issue with M. Bakunin. He refused, in fact, to argue with G.V. Plekhanov and V.I. Lenin at the IV Congress of the RSDLP (1906). During the years of Stalin’s rule, the issue was generally removed from the agenda, the discussion was stopped, and those who disagree were shot or sent to camps for long periods. And later, Soviet censors vigilantly ensured that seditious allusions did not fall on the pages of books and scientific journals.

The author, however, does not bring his thought to its logical conclusion in several aspects. Despite the outward similarity of the xenocratic nature of the communist state, there are, nevertheless, some differences between it (or rather, socialist neo-feudalism) and eastern despotism.

We are talking, first of all, about the exopoliticism of socialist neo-feudalism itself for the conquest of the capital centers and the territorial periphery of the Russian Empire. Exopoliticism was achieved through the unification of marginalized representatives of ethnic minorities, the use

of hired private armies and ideologically biased criminal groups, which, after the 1917 coup, were turned into a criminal servitariat.

The party nomenklatura, which actually represented new thieves in law and criminal servitariat (private armies, which later became “genid” structures for the Cheka-OGPU-NKVD-MGB, and later the Ministry of Internal Affairs and the KGB), from among ethnic minorities, had competitors represented by representatives of the old nobility and officers, called Zhigans. Positioning themselves as an aristocracy of organized crime and introducing military discipline into organized gangs of thieves, robbers and robbers, the Zhigans opposed themselves to the Urkagans as the ohlos of the underworld.

As one of the researchers of the criminal subculture, Yu. Alexandrov, notes, “in the 1920s and 1930s, the first major conflict took place in the established criminal community. A part of the underworld refused to obey the Zhigans and supported the new emerging leaders – a lesson. The Urks were less “politicized” than the Zhigans, and were of the opinion that the criminal community should not deal with “social” issues, but should focus solely on the “professionalism” of criminals.

The constant conflict between Urks and Zhigans created a need to change and improve the “code” of the underworld. Gradually, based on even pre-revolutionary criminal customs and traditions, a single “law” was adopted to regulate the behavior of the highest representatives of the criminal environment. According to this law, the most authoritative criminals, who were respected by “ordinary” members of the criminal community, began to be called thieves in law” [1, p. 27].

Judging by the attempts of Zhigans to ideocratize the criminal environment and their noble-aristocratic origin, their organized criminal activity was part of the feudal-monarchist revenge in an attempt to destroy the Bolshevik kleptocracy by using criminal terror, which acted as an actual disguise for politically directed subversive (sabotage-terrorist) work.

The strategic goal of this activity was the restoration of the pre-revolutionary feudal-monarchist way of life, which the top of the Bolsheviks and the servitariat in the face of the Chechen could not help but guess. However, it was possible to predict the outcome of this struggle by drawing parallels between the “zhiganat” of the ideological part of the Bolsheviks from among the Leninist guards (Trotsky, Zinoviev, Kamenev, Radek) and the “urkanat” represented by Stalin and the little-known “outstanding mediocrities” who turned out to be in their subcultural features closer to the world of ordinary thieves, robbers and robbers than to the ideocratic-savvy part of the Bolsheviks.

The division between charismatic Zhigans and apparatchik urks, who became the mainstay of the regime not only in the ITU, but also in all macrostructures, up to the Comintern, is explained not so much by the political as by the cultural characteristics of the ethnic minorities represented in the first and second cohorts. If among the charismatic part of

the Zhigan Bolshevik aristocracy, first of all, subgroups of the marginalized ethno-minoritarian intelligentsia were represented, then among the lesson-apparatchiks there were the criminal majority of ethnic minorities, whose representatives performed “menial work” in the party (most often they had a criminal biography).

Typical conductors of the will of the criminal majority can be considered, for example, Stalin and Ordzhonikidze, representing the Caucasian ethnic groups, Latsis, Dzerzhinsky and Menzhinsky and Balitsky, representing the Polish ethnic groups. After the Stalinist coup and the subsequent “purges” of the party, the struggle against the supporters of the expelled and destroyed “Zhigans” took place under the arrangement of two ideological lines, the implementation of which in practice represents the ethnoshizoidism described above.

On the one hand, the Stalinist urks-apparatchiks fought against the remnants of the Bolshevik meritocracy, by unleashing terror, inducing part of it to ethnic and social mimicry and subsequent de-ethnization. On the other hand, pursuing a virtually anti-elitist personnel policy, among ordinary Soviet citizens (whom the language does not dare to call “citizens”), the fight against domestic manifestations of interethnic (interethnic) hatred became radicalized. Thus, the Stalinist party nomenklatura and its heirs, including the Brezhnev neo-Stalinists and their descendants in the Russian Federation, Belarus, and Ukraine, appropriated a kind of monopoly on anti-Semitism, while at the same time subjecting ordinary subjects to criminal prosecution for anti-Semitic statements.

Therefore, the communists, as representatives of the lower classes of the social and ethnic minorities of the Russian Empire, prompting some of the communists and non-communists to first mimic other ethnic groups, and then completely de-ethnize, made nationalists of all ethnic groups their worst enemies, trying to neutralize the latter by creating sham nationalist movements. However, the nationalists also did not remain in debt, enrolling self-de-ethnized half-breeds who merged with other ethnic minorities into a commune into a “racially inferior subgroup” as their “ideological enemies”.

The result of the de-elitization of the ethnic periphery and the formation of neo-imperial potestiarism was a new system of social stratification with nobility – the party nomenklatura. It is worth paying attention to the fact that the term “nomenklatura” itself is applicable in the context of this study not only to describe the communist party nomenklatura, but also to describe the cluster of ruling ethnic minorities represented by families-criminal-oligarchic clans and their criminal servitariat. We are talking about horizontally integrated groups that form mafia-oligarchic corporations and are represented by lists of individuals relying directly on the criminal servitariat (“private armies”) as a key tool for dominating the population. In general, the very origin of the term originates from Latin and the legal lexicon of the Roman slave society.

The term “Nomenclator” denoted a specially trained slave who, during secular receptions and feasts on slave estates, stood at the entrance and voiced the names of incoming guests. M. Djilas, M. Voslensky and other researchers of the communist party nomenclature point to nominal, personal relations in the political class of the USSR and other feudal-socialist communities, where socialist feudalism was introduced as a result of the seizure of power.

This indication clearly indicates the non-institutional nature of the nomenklatura as an organized group that is “exopolitical” (a term used by N.I. Kradin) in relation to the society of its residence. That is, the nomenclature as a group enters this society as an occupier and interventionist, being an emissary of external centers of power. Nevertheless, the concealment of such an emissary becomes possible and necessary in order to provide this group with appropriate legitimacy, in particular, legal legitimacy.

Here, however, a significant problem arises. Legitimacy implies social consensus and discussion (social dialogue) as a way to come to such a consensus. But no organized criminal community is capable of either discussion or seeking consensus. Simply because the method of coming to power described above excludes both the first and the second. This makes the legal legitimacy of the nomenklatura’s dominance as a criminal exopolitan community perpetually questionable.

Therefore, in the interests of self-preservation, it has to resort to various forms of terror, ranging from the usual use of the army and special punitive structures, and ending with the penitentiary and psychiatric isolation of opponents. At the final stage of their dominance in the USSR, the nomenklatura and the oligarchy, as its direct successor, reveals their criminal nature through the use of individual terror (political assassinations disguised as criminal offenses) in relation to representatives of the intelligentsia, individual media agents who are trying to carry out deep “archaeological excavations” of criminal and potestary mode.

Such individual terror of the praetorian guards and oprichnins is either disguised as “accidents”, or “premature death as a result of poisoning” (in Ukraine, the most “fashionable” are political assassinations disguised as road accidents or domestic crime, in the Russian Federation – ordinary murders or poisonings of oppositionists, carried out by the power-protecting oprichnina of the FSB, in Belarus – secret political assassinations with the use of special forces).

The exopolitical features of the nomenklatura and oligarchic domination are also found in the use of criminal communities to suppress mass protests (which became famous thanks to the Party of Regions of V. Titushko and “titushki” with various “military sports communities in Ukraine”). In Belarus, as the experience of the 2020 elections already shows, the neo-Stalinist regime of Lukashenka uses in fact the same methods of brutal beatings of protesters with the participation of both uniformed riot police and unmarked police officers.

What unites all potestary regimes is their exopolitarity with respect to the population, which implies exactly the same form of power transit under open or latent external influence. It is not surprising that the Russian opposition is influenced by both foreign agents present in the Russian Federation and shadow actors of influence from the United States, while Belarus is influenced by the corresponding destabilization groups from Poland, the Czech Republic and Lithuania.

One of the researchers of the oligarchy, A. Oslund [6], considers the possibility of obtaining rent as one of the prerequisites for the emergence of the oligarchy. At the same time, the author states the differences in obtaining the rent itself in the conditions of the USA, Russia and Ukraine. The point is that “the important reasons for the enrichment of the robber barons in the United States were the free distribution of state assets, primarily land for the construction of railways, and cheap loans, while Russia and Ukraine were characterized by the sale of old assets through direct privatization or in the secondary market at low prices” (my italics – Yu.R.).

The maxim in italics, in its more detailed analysis, suggests a number of important differences in obtaining resource rent in the conditions of a feudal socialist society in Ukraine (as a despotoid society) from a capitalist society with a market economy.

First, it is a difference regarding the social capital and administrative resource necessary for access to cheap assets and secondary markets. Both the first and the second, being a derivative of client-patronage networks within ethnic minorities as the ruling classes of a feudal socialist society, presuppose a significant reduction in the cost of assets, even if they are obsolete.

From the point of view of the motivation of the oligarchs, this means a hidden depreciation of the resources they receive, which means that they are not motivated in their progressive modernization and prefer the rent-parasitic scenario for using the assets received to the scenario of productive market growth. It is the second scenario that stems from the primary accumulation of capital, when the rich become rich not abruptly and suddenly, but as a result of the slow maturation of financial and industrial oligarchic families. It is in such social and group environments that the Protestant morality of entrepreneurial frugality is formed, which, with its superficial assessment by players with a rent-feudal way of obtaining wealth, looks like litigation, hoarding and primitive greed.

It is clear that in the system of moral and ethical coordinates of the feudal oligarchy as a “leisure class”, the meticulously petty attitude to money on the part of the industrial and financial oligarchy of bourgeois society is not just a contradiction between wastefulness and frugality.

Such thrift has socio-systemic consequences for the social structure of society, the morality of lower and middle social groups. Within the framework of such a morality, the lower and middle social strata of bourgeois society interpret forced enrichment as dubious and suspicious,

and subjects enriched in force regime are considered as unworthy of social trust. The negative reputation trail of the nouveau riche makes the latter objects of hidden moral stigmatization with further adverse consequences (close and captious scrutiny from the tax authorities, police and security services).

On the other hand, the very fact of “selling old assets through direct privatization” is generally (from the point of view of a market economy) a fiction. Because the laws of a market economy, in the presence of social capital and administrative resources, simply stop working. In this case, the sale itself turns into the usual transfer of assets from the hands of some “in-laws” to the hands of others, and the contractual framework for the sale and purchase acts as a distracting legal arrangement that masks patronage-client agreements.

The second point regarding resource rent in post-Soviet societies is, in contrast to the United States, in increasing its size due to the factually free (or symbolically paid) use of natural resources [2], which implies sustainable cultural and mental inflation among representatives of the oligarchy. Psychic inflation, combined with the feminine-centered mentality of the oligarchs, is one of the indicators of parasitic consumerism in culture, politics and business.

Presentation of the main material of the study. The first step in the study of despotism and dictatorship will be to build a chain of differential criteria for their analysis. From the point of view of the author of this study, these criteria are the cultural and socio-typological belonging of the first and second to different societies; prerequisites for social institutionalization and methods of coming to power; types of political leadership and the attitude of leaders of dictatorships/despotisms to corruption; features of the use of technologies of repression in relation to opposition groups.

Table 1

Differential Criteria for Despotisms and Dictatorships

<i>Differential Criteria</i>	<i>Despotism/Despotoidia</i>	<i>Dictatorships</i>
1	2	3
<i>Cultural and socio-typological belonging to different societies</i>	Belonging to pre-modern cultural systems and societies	Belonging to modern cultural systems and societies
<i>Prerequisites for social institutionalization and methods of coming to power</i>	Personalistic (extra-institutional, quasi-charismatic) orientation of power and its usurpation	Structural-institutional (with the peripherality of the charismatic component) orientation of power and its legitimate receipt

Table 1 (ending)

1	2	3
<i>Power propaganda strategy</i>	Utopian propaganda and transformational course of development. The propaganda leitmotif is “good (worthy) government – bad (unworthy) society and/or bad environment”. Negative narcissism of power in relation to society in the sector of symbolic capital. Monopolization of symbolic capital and its distribution based on the criteria of loyalty / devotion to power	Realist propaganda and a conservative course of development (Comte’s principle of “progress as the development of order”). Propaganda leitmotif “power corresponding to society.” Selective negative narcissism in relation to certain social groups and political parties. Assumption of a sphere of autonomous action in the distribution of symbolic capital
<i>Types of political leadership and the attitude of leaders of dictatorships/ despotisms to corruption</i>	Emotionally unstable (quasi-charismatic and personalistic) leadership with a tolerant attitude towards systemic corruption	Rational (in Weberian terminology – rational-legal) leadership with an intolerant attitude towards systemic corruption with selective admission of corrupt practices
<i>Features of the use of technologies of repression in relation to opposition groups</i>	Non-selective (generalized) repression on a group basis	Selective (cohort) repression on an individual basis
<i>Features of the organization of the daily life of the population and the satisfaction of its basic needs</i>	Purposeful torturality of everyday life. The construction by the authorities of norms and living conditions that turn the satisfaction of basic needs into physical and mental torture and bullying in the long term. Purposeful negative narcissism of power in relation to society in the sectors of economic, political, symbolic bodily and mental capital and conditionally positive narcissism in the educational, cultural and social sectors.	Forced and situationally determined torturality of everyday life in certain historical periods. Deprivation, poverty, etc. social inconveniences as temporary conditions. Conditionally negative narcissism. power in relation to society in the sectors of economic, political, symbolic capital

Criterion 1. The first criterion involves distinguishing dictatorships and despotisms on the basis of their belonging to pre-modern/modern cultural and social systems. With internal and external diversity, all dictatorships are the product of culture and society of the modern type. The modernity of dictatorship embraces, in this context, cultural rationality, the legitimate institutionality derived from it, and its ordinariness as a political regime.

Cultural rationality assumes that dictatorships arise in response to the articulation of a rational social demand associated with a particular crisis situation. Such rationality is determined not so much by cultural consensus, the negotiation process, or the presence or absence of what is commonly called “civil society”, but by the ability of elite groups to rationally (non-pompously, and therefore purposefully rational) articulate the essence of various general social problems.

In this aspect, one of the linguo-behavioral indicators of rationality in the articulation of society’s problems by dictatorships is the “rhetoric of logos” in the very understanding of the system, logical coherence, and rationality of the verbal behavior of dictators. It is noteworthy that the propaganda of despotisms, as a rule, operates with the “rhetoric of pathos”, which serves as a decorum for emotionally colored revolutionarism and populism.

That is why the images of despots (despotoids), in contrast to the images of dictators (dictatoids), are marked by features of emotionally pathetic false charisma, which expresses the culture of pre-modern (archaic) societies. The more archaic the culture and social system, the more pathetic the rhetoric and propaganda of power becomes, the more emotional and vague the contours of social problems and images of enemies become, the more spontaneous “creativity” of the masses the regime allows.

The vague pathos of rhetoric, its sensuality in the conditions of despotism corresponds to construction and architectural monumentalism and gigantomania. Enormous both in terms of physical size and funding volumes, administrative buildings, cultural facilities, bridges, defensive structures have a truly micronizing effect on the perceivers: an individual feels like a grain of sand in the huge overwhelming power of the structure.

Logically correlated with the emotionality of culture is the aggressiveness of society, the dominance of social groups in it with a deficit of cultural, social and economic capital, cultural, social and economic poor and beggars. The reliance of despotisms and despotoidies as premodern political regimes on ochlocracy and kakisocracy in the social and stratification aspect suggests the presence in the social character of the corresponding population groups of affective dispositions of negative narcissism: envy, humiliation, infringement / low value, anger, capriciousness / volatility. Malignant narcissism of the social rank and file correspond to behavioral strategies focused on spontaneous, uncriterial, senseless violence.

Note that here we are talking not so much about the external side of violence, but about the criterion / non-criteria of its motivation. Emotionally determined violence in the conditions of despotisms or despotoid regimes

presupposes and allows extra-procedural (extraordinary) use of it, bypassing institutions, procedures and social order.

Both in everyday life and in big politics, despotism in the behavior of individuals or groups is focused on “high-speed technologies” for making political and administrative decisions, legal proceedings, economic enrichment and the appropriation of cultural values, since the value for both the despot and his followers / guides in these actions have not so much their rational-criteria orientation, but the immediacy and urgency of repression, the insatiable “urgency” of enrichment, the accelerated internalization of cultural capital, in particular, the receipt of a “quick” education, “rapid” economic growth, etc.

Criterion 2. The prerequisites for social institutionalization and the ways of coming to power for despotisms and dictatorships suggest non-institutional and illegitimate ways of coming to power of despotisms (quasi-despotism) and, as a rule, institutional and legitimate ways of coming to power by dictatorships and dictatorships.

Despotisms and despotoidias are predominantly exopolitan. Dictatorships are endopolitan. Thus, the party nomenklatura in the USSR, its branch in the Ukrainian SSR, which subsequently simulatively self-prohibited itself in the interests of self-preservation and converted administrative resources into the appropriation (privatization) of state assets, retains its exopolitanism, which corresponds to the exoculturalism of yesterday’s conquerors.

The exopolitarity of despotisms and despotoids is expressed in the replacement of social institutions by shadow groups of influence that privatize and corrupt institutions, essentially turning them into simulacra. All that remains of the institution is its formal organizational shell, which covers the pervasive corrupt practices of influence groups. In this aspect, the structuring of power becomes little different from the structuring of organized criminal groups, the recursion of which is corporatism and banditry in all spheres of social life (political banditry in politics, economic banditry in the economy, scientific (academic) banditry in science, etc.).

Dictatorship, with different degrees of its odiousness, retains continuity with the social order of the past with its inherent traditionalism, institutionalism and structural continuity/endopolitarity. The vast amounts of power of dictators, however, presuppose that they retain their instrumental status in relation to society. For despotisms, unlike dictatorships, societies become spaces of continuous interventions and unlimited repressions of the power machine.

The illegitimate appropriation of the owners’ assets and their transformation into holders and operational managers, characteristic of despotisms, completes their economic “portrait”. Rational-legal taxation of dictatorships in the conditions of despotism turns into “feeding” – an archaic way of extracting rent, bypassing rational-legal (as a rule – financial-budgetary and transparent, centralized) mechanisms for extracting and redistributing part of the income.

Regarding feeding (fodder), Sverdlov notes that in the process of its origin in a tribal society, a dual nature was laid in the “fodder”: a direct connection with taxes, originally voluntary, in the form of natural offerings – “gift”, and their transformation into a form of provision in peacetime of the prince, noble people and their combatants.

In the process of formation and development of statehood in Rus’ in the 9th-13th centuries. “fodder” as a state taxable institution developed according to its external form, natural, monetary or cash-in-kind. In the socio-political content, “fodder” continued (and continues – Yu.R.) the function of material support for service genetically embedded in it: in the 9th-10th centuries. provision in kind during polyudya – feeding, distribution of money to combatants, in-kind or monetary provision of members of the state apparatus directly or after redistribution in the treasury” [6].

In Ukraine, the relationship of feeding remains, but not with the fief (feud), as the author notes, but with the receipt of feudal corruption rent from beneficiaries/asset flows as the main source of income for the servitariat-militariat (private armies of the oligarchy and subordinate power-protective structures) and part of the employees (discipline), the subjects of which occupy criminal-familial beneficiaries (farming positions that allow receiving feudal corruption rent at the expense of natural or state monopolies, as well as management and infrastructure sectors that control certain financial flows or resources, including oil and gas trade , electricity, drugs, weapons, shadow prostitution). At the same time, preference in the oligarchic stratum is given to forced methods of enrichment.

Conclusions. In general, it is fundamentally important in this context to build differences between the peculiarities of the organization of power institutions in Eastern and Western cultural and social systems. It is about the differences between dictatorship and despotism-tyranny.

In the discourse of ordinary and journalistic consciousness, the confusion of the content of these concepts is quite frequent without ascertaining the socio-cultural “binding” of dictatorship to the Western model of power organization, and despotism/tyranny to the Eastern one. At the same time, the absence of this link deprives the very opposition of the West and the East within the cultural dichotomy itself.

The semantic differences relate to the connection between dictatorship and normative incorporations (of religious, ideological, legal origin) and despotism/tyranny and personality-colored complexes, so that any tyrannical and despotic model violates the institutional logic of society. On the other hand, no institutionality and institutional logic is compatible with tyranny and despotism, but only with dictatorship, which in its implementation presupposes the dictator’s bondage to an articulated will.

Despotism and tyranny initially imply the depreciation of any public rhetoric of power, which always runs counter to its practices. Despotism and tyranny suggest a rhetorical decorum of legitimacy for actual lawlessness, expressed in personalized ideological, political, legal and other decisions of the despot/tyrant. Nepotism, favoritism and kronism therefore in most cases

accompany despotism and tyranny, but, on the other hand, dictatorship presupposes, along with the extra-ordinary charismatic personality of the dictator, a trail of mediocrities trailing behind him, performing the routine work of institutional building without claiming privileges and “bonuses”. ‘ from power.

Thus, Stalinism, the Chilean and Paraguayan regimes of Pinochet and Stroessner, Chinese communism (“pragmatic socialism”) of Deng Xiaoping, the Khmer Rouge-Pol Pot regime unite tyrannical and despotic/despotoid components that distinguish them from dictatorships, namely: the formation of authorities on the basis of interkinship (friendly) alliances (nepotism and kronism), favoritism, ignoring the social and professional suitability and compliance of individuals with the status-role niches occupied in the state apparatus, the adoption of personalized legal acts for the distribution of official beneficiaries (the famous change in the law on the prosecutor’s office in favor of appointing a person from a close circle as the prosecutor general contact circle, distribution of posts to friends who are far from political and administrative activities); selective law enforcement based on emotionally colored reactions to criticism by the environment of the personality of a despot/tyrant; the use of military-criminal social groups and technologies for the implementation of personal persecution of critics of the regime, etc.

For comparison: the national socialism of Hitler, the Iberian national-clerical regimes of Salazar and Franco characterize the dictatorship as an ideocratic type of exercise of power.

Western modern style, based on ideocracy, while all despotisms are in the indicated aspect unprincipled and ideological, although they are trying to create an image of ideology and “value”. Such an image usually turns out to be a fake in the performance of despotism, and behind the constant hackneyed talk about “values” lies an ordinary crime that begins to crawl out of all the cracks when the legitimate powers of the next “guarantor” end.

The above gives reason to consider despotism as a non-institutional and non-ideological form of power, depending on the mental characteristics of the head of state (to be even more precise, pathopsychic features). It is the latter that are put at the forefront in the conditions of any despotic regime. A dictator always has to remember about institutions, since the authorization of his will is based on previous establishments, a system of institutions, and, in a certain sense of the word, forget about himself as a person, forget about his own, all too human, in exercising power.

A despot or tyrant is not bound by any institutions, which, under the conditions of their rule, depend on the moods, whims, whims of themselves and their short-sighted, degenerate, infantile environment. The whims of despots and tyrants are usually not dictated by any power-state necessity, but solely by the need to pose on the “podium” of their own complexes. That is why the proximity of despotisms and tyrannies to African (since Africa, from a socio-historical point of view, is the “childhood” of mankind), but not to Asian, and, moreover, not to European and American cultural systems, can be considered quite reasonable.

Bibliography

1. Александров Ю.К. Очерки криминальной субкультуры. Москва : Права человека, 2001. 778 с.
2. Срьоменко А. Ласий шмат. URL: <https://104.ua/ua/analytics/id/lakomuj-kusok-30222>
3. Крадин Н. Политическая антропология : учебник. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Логос, 2004. 272 с.
4. Медушевский А.Н. «Революция и диктатура». URL: <https://www.jour.fnisc.ru/upload/journals/1/articles/186/submission/original/186-350-1-SM.pdf>.
5. Свердлов М.Б. «Корм-кормление»: становление феодального социально-политического института на Руси IX–XIII вв. URL: <http://Annales.info/rus/small/korm.htm>
6. Aslund, A. (2005) Comparative Oligarchy: Russia, Ukraine, and the United States, CASE Studies & Analyses, 296, April.

Святненко І. А., Романенко Ю. В. Деспотії та диктатури в потестарних та тоталітарних суспільствах: проблеми диференційного аналізу в елітології та соціології політики (частина 1)

У статті побудовано описово-аналітичну диференційну характеристику деспотії і диктатури, потестарних і тоталітарних суспільств.

Наголошується на тому, що в оперуванні поняттями диктатури та деспотизму часто допускається величезна семантична плутанина. Пояснюється це, зокрема, морально-ідеологічною упередженістю дослідників, у яких домінує бажання не стільки аналітично відобразити це явище, скільки сформулювати стереотипи упередженого ставлення як до перших, так і до других, з їхньою полярною протилежністю. конструктивно-функціональні особливості. Помічено, що водночас зазначену упередженість може посилювати робота ЗМІ, які вдаються до використання емоційно забарвленої лексики, намагаючись або демонізувати деспотів і диктаторів, об'єднавши їх в одну групу, або навпаки, харизматизувати своє панування, коли за ним ховається відповідний суспільний лад.

Відзначено, що нас навряд чи цікавлять мотиви та наміри, які спонукають різних акторів у їхньому бажанні вкрай очорнити або обліліти диктаторів і деспотів. Наголошується на тому, що автор цього дослідження не поділяє оціночний підхід у трактуванні диктатури та деспотизму, оскільки вважає його таким, що відводить від предмета дослідження. Пояснюється, що за «феноменологією» кровопролиття та жертвоприношень стоїть інша структурна та функціональна «онтологія» суспільств, їх централізованих держав і політичних режимів. Над цією «онтологією» височить ієрархія культурних і соціальних ідентичностей, які зображують диктатуру і деспотизм як специфічну культурну і соціальну систему. Водночас культурна та соціальна система повторюється у візуальних рисах тіла/обличчя, спостережуваній поведінці, невербальній комунікації, супровідному символічному середовищі та візуальних рисах щоденних практик деспотів і диктаторів.

Ключові слова: деспотія, деспотизм, диктатура, потестарні суспільства, тоталітарні суспільства, домодерні культурні та соціальні системи, модерні культурні та соціальні системи.

НОТАТКИ

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 96

Редактор: А. О. Бессараб
Технічний редактор: Ю. В. Бабич
Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

Підписано до друку 22.12.2022 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 2,33. Наклад 300. Замовлення № 0123/048.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.